

RECENZE / REVIEWS

*Petr BENČÍK, Pavel KOPECKÝ**

Received: 28 March 2008 Accepted: 11 April 2008

Published online: 15 June 2008

Available on WWW: www.defenceandstrategy.eu

DOI: doi:10.3849/1802-7199.08.2008.01.125-128

WETTE, Wolfram. Wehrmacht. Obrazy nepřítel, vyhlazovací válka a legendy. Praha: Argo 2006. 355 s. ISBN 80-7203-814-1.

K dějinám vojenství a k dějinám vedení válek bohužel neodmyslitelně patří násilí, které postihuje neválčící složky obyvatelstva. Tento neblahý jev je trvale přítomen a boj proti němu připomíná antickou báji o Sisyfovi. Zdůrazněme ale zároveň, že snaha odstranit tento nešťastný fenomén moderních dějin, stále hojněji přítomný a geograficky významnější, nesmí vymizet. Zvláště pak proto, že různé podoby teroru vůči neválčícím se začaly rozmáhat coby „přirozený“ a systematizovaný prostředek ozbrojeného konfliktu¹, ať mezistátního či občanského. Naši přítomnost ovládá debata o masových represích, vedle zabíjení civilistů myšleno i jejich bezdůvodné zadržování, mučení a znásilňování, v afrických zemích (Rwanda) i na Balkáně (bosenská či kosovská krize) v průběhu devadesátých let. Nejnověji připomeňme například Súdán, jehož vnitrostátní konflikt, propojený s velmocenskou ingerencí Číny, nese některé rysy toho, co je shrnováno pod pojmem Samuela Huntigtona „střet civilizací“.

Jako střet civilizací byl prezentován propagandou nacistického Německa atak Stalinova Sovětského svazu. Je příznačné, že i na organizování tehdejších neslýchaných krutostí vůči civilistům se podílely elity třetí říše, a to dokonce v „průkopnické“ míře. Téměř stejně zneklidňující je, nakolik bývají obdobnými vrstvami dodnes zneužívány historiografické a právní analýzy řečených událostí. Jsme svědky tendencí určitých politických a vědeckých kruhů k přepisování minulosti, a tudíž pokusu nějakým způsobem měnit východiska přítomnosti. Klasickými příklady jsou nepřijatelné omluvy, ba dokonce oceňování válečných zločinců druhé světové války v Japonsku, Německu a jinde.

Zároveň však našťastí existují veřejně činné vrstvy, které naopak usilují o pokračování procesu, jemuž se někdy neobratně říká opravdové vyrovnání s minulostí, s činy předků, de facto se sebou samými. Má to jistě význam také pro soudobou bezpečnostní situaci.² Moderní (politicky se unifikující) Evropa představuje „ekonomického obra, ale politického trpaslíka“. Její představitelé volají po větší politické jednotě, hledá se způsob lepšího propojení policejních a vojenských sil. Z odpovědných míst vycházejí dlouhodobé podněty k formování jakési „evropské armády“. EU totiž čelí netoliko různým tlakům ekonomickým, ale potýká se rovněž s palčivými problémy bezpečnostními včetně těch, které zneužívají nezacelené, anebo dokonce úmyslně otevírané rány z první poloviny 20. století.

K těmto problémům a jejich řešení velmi fundovaně přistupuje rozsáhlá práce německého dějepisce Wolframa Wetteho. Wette je takzvaně válečný ročník. Narodil se roku 1940. V Mnichově vystudoval politologii, historii a filozofii a v letech 1971–1995 pracoval ve Vojensko-historickém výzkumném ústavu (Militärgeschichtlichen Forschungsamt /MGFA/). Od roku 1998 zastává pozici profesora nejnovějších dějin v dějepisném semináři freiburské univerzity. K jeho dílům patří např. kniha o Gustavu Noskem z roku 1987, kolektivní práce (spolu s Wilhelmem Deistem, Manfredem Messerschmidtem a Hansem-Erichem Volkmannem) nazvaná Ursachen und Voraussetzungen des Zweiten Weltkrieges, editorství sborníku Der deutsche Überfall auf die Sowjetunion, Unternehmen Barbarossa 1941 a mnoho dalších titulů.

* E-mail: ptbencik@gmail.com, pavelkopecky@email.cz

Knihu „Wehrmacht. Obrazy nepřítelů, vyhlazovací válka a legendy“³ bychom mohli obsahově rozčlenit na dvě hlavní části. Německý historikograf, jenž poskytuje nemalý prostor zkoumání mentality a pohybu „neznámého vojína“, se zpočátku zaměřuje na myšlenkový vývoj uvnitř německé armády, který vedl až k vyhlazovací válce, zejména pak na území bývalého blízkého spojení, SSSR. Následně se věnuje společenské reflexi historické role wehrmachtu v poválečném období, na domácí půdě, jakož i v zahraničním prostředí, a to prakticky až do dnešních dnů. Závěrem čtenáře seznamuje s těmi leckdy opomíjenými jedinci z řad říšské branné moci, jimž nebylo zatěžko podstoupit riziko vzepření se vražedné mašinerii.

Materie je dále dělena do sedmi základních okruhů. Kapitoly I.–IV. (nesou název Obrazy nepřítelů – Rusko, Sovětský svaz a bolševismus; Antisemitismus v německé armádě; Wehrmacht a vraždění Židů; Generálové a řadoví vojáci) se zabývají vývojem pohledů na Rusko a antisemitismus, mírou ztotožnění se wehrmachtu s ideologií NSDAP a doktrínou vyhlazovacího konfliktu. Aby tento proces dokreslil v plné šíři, dokládá autor speciální, etnický podmíněný sčítání Židů již v prvoválečném roce 1916, jímž bylo nade vše pochybnost prokázáno, že vojáci „semitského“ původu v řadách císařské armády bojovali (a umírali) na frontách stejně jako ostatní Němci. Wette tím zároveň „zabíjí dvě mouchy jednou ranou“, neboť současně odhaluje nesmyslnost Hitlerova pozdějšího politického pilíře, tvrzení o defetismu a zářadovství židovstva během tzv. velké války.

Když totiž bylo Německo v první světové válce poraženo a přišel „oktrojovaný“ mír z Versailles, musel poražený stát silně omezit stavy armády a některé zbraně byly zapovězeny. Ve frustrovaných skupinách se začala tím snáze šířit absurdní legenda o „ráně dýkou do zad“. Došlo k radikalizaci části demobilizovaných vojáků. Proběhl neúspěšný Kappův puč⁴ a někdejší vojenské prostředí také zorganizovalo řadu ideově a antisemitsky motivovaných vražd.⁵ Mnoho zároveň říká skutečnost, že účast v těchto teroristických, povětšinou extremistických organizacích, které měly pevnou, skutečně militární strukturu, byla později započítávaná do délky služby v armádě.⁶ Málo známým faktem je, že v době výmarské republiky docházelo i k postupnému zavádění tzv. „árijských paragrafů“ do spolkových stanov vojákých svazů.⁷ Tragikomickou ukázkou tehdejších poměrů mezi bývalými „frontovými kamarády“ je příběh jednoho z nejzarputilejších antisemitů mezi nimi, Theodora Duesterberga, jenž se údajně teprve roku 1932 dozvěděl o svém židovském původu, a musel proto na svou funkci ve spolku rezignovat.

Již v klíčové roce 1933 se armádní velení netajilo svými sympatiemi k šovinistickému programu NSDAP a jejímu předákovi Adolfu Hitlerovi. Ke spolupráci wehrmachtu na válečných zločinech došlo rovněž záhy, už roku 1939 v Polsku při likvidaci polské inteligence.

Z tohoto hlediska je důležitým datem v dějinách pravidelné armády Německa 30. březen 1941. Toho dne měl Hitler tajný projev v Říšském kancléřství k asi 250 generálům, kteří měli velet útočným silám během operace Barbarossa. Bolševismus prohlásil za: „*asociální zločinné jednání*“. Zároveň hovořil o nadcházejícím „*vyhlazovacím boji*“, v němž půjde o „*likvidaci bolševických komisařů a komunistické inteligence*“. Dodal, že obvyklého „*kamarádkého chování mezi vojáky*“ se útočící jednotky musí zřeknout. (s. 92)

Jak na hrozivý výrok reagovali „jeho“ generálové? Wolfram Wette poukazuje na výzkumy ze 70. a 80. let 20. století, na jejichž základě prokazuje, že odpor generality byl daleko menší, než jak se jej mnozí aktéři snažili po válce vylíčit. Pro úplnost dodejme, že v krvavé praxi docházelo k vraždění nejen určitých politických, národnostních a náboženských skupin. Masakry zajatců neznaly slitování ani v rovině pohlaví; stejně (ne-li hůř) bylo nakládáno také se ženami v uniformě.

Jako příklady krutostí německých armádních sil kniha uvádí události, k nimž došlo v Polsku, Srbsku, Litvě a Rusku, konkrétně vraždění dětí v Bílé Cerekvi v srpnu 1941 a masakr v obci Babij Jar z 29.–30. 9. 1941. Dále autor kritizuje italské vojáky, kteří Židy Němcům nejen odmítali vydávat, ale dokonce je chránili. Přitom se nedá říct, že by italské prostředí nebylo antisemitské; nikterak ovšem v onom krajně vyhoceném likvidačním způsobu, jímž proslul nacionální socialismus.

Nemalým badatelským přínosem publikace je, jak už jsme se zmínili, snaha poznat, jak naznačené události vnímali prostí vojáci a nižší důstojníci tvořící dohromady 99,7 % armády. Toto zkoumání totiž naráží na nedostatek pramenů. Autor postupně nastiňuje tragické formování subordinovaných příslušníků wehrmachtu nacistickým světonázorem, jehož důsledkem bylo též omezení mezilidské solidarity pouze na vlastní řady. Kromě vzácných výjimek mnozí odvedenci naopak ztráceli zábrany mimo ně. Prodchnutí státotvornými myšlenkami třetí říše náleželo rovněž k důvodům, proč mnozí příslušníci wehrmachtu bojovali až do hořkého konce, do okamžiku, kdy už takřka nebylo kde bojovat. Současně stojí za připomenutí skutečnost, že v posledních měsících války padlo tolik německých vojáků, kolik za předchozí léta tohoto konfliktu. Roku 1944 zavedl wehrmacht instituci NS-Führungsoffizier čili jakousi obdobu politruků, kteří společně s řadovými důstojníky plnili úkoly výchovy podřízených k „*vůli k nevázanému ničení a k nenávisti*“ (s. 171)

Kapitoly V. a VI. (Legenda o „čistém“ wehrmachtu; Tabu prolomeno) pojednávají o vzniku legendy o „čistém“ wehrmachtu a o procesu jejího vyvracení. Počátky „očišťování“ německých branných sil lze vystopovat již v zametání stop během druhé světové války, včetně Dönitzovy poslední zprávy wehrmachtu. Když byl poválečný proces s OKW⁸ jakožto institucí z formálních důvodů zrušen a soudní pře se nadále vedly výhradně s jednotlivými armádními špičkami, v očích německé veřejnosti došlo k novému potvrzení údajné mravní neposkvrněnosti wehrmachtu jako takového. V rámci začínající studené války neměli ovšem ani západní mocnosti zájem o úplnou diskreditaci možného významného spojence.⁹

Krajně kuriózně působí v kontextu záměru rekonstrukční denacifikace činnost německých důstojníků v rámci americké Historical Division. Zde dostávali prostor k psaní vlastních dějin nikoliv vítězové, nýbrž poražení. Situaci měli navíc značně usnadněnou, neboť dostali k dispozici kořistní pramenný materiál, ke kterému se civilní historici dostali až v 60. letech. Pověření vést německou sekci této jednotky pak dostal někdejší šéf generálního štábu Franz Halder. Není tudíž potřeba příliš zdůrazňovat, že to vše vedlo k jednostranným apologetickým výkladům nedávno prožité minulosti. Začalo tak svalování veškeré viny za válečné zločiny na SS a Adolfa Hitlera, vskutku svým způsobem obětní beránky.

Po ukončení norimberských procesů a předání následných soudů Německu už nebyl souzen jediný důstojník wehrmachtu. Došlo také k právnímu přehodnocení masových vražd na pouhé napomáhání k vraždě. „*Touha po spravedlnosti*“ zašla ještě dál. Roku 1968 se upravoval zákon o narušování pořádku v dopravě a v souvislosti s ním byla stanovena promlčecí lhůta pro napomáhání vraždě na 15 let, čímž se s okamžitou platností promlčely veškeré zločiny z druhé světové války.

Závažné historické práce na inkriminované téma vycházely už od 70. a 80. let 20. století, nicméně skutečná široká veřejná diskuse se rozběhla až v souvislosti s výstavou „*Vernichtungskrieg. Verbrechen der Wehrmacht 1941 bis 1944*“, kterou roku 1995 zorganizoval hamburský Institut für Sozialforschung, a roku 1996 diskuse o Goldhagenově knize o Hitlerových ochotných katanech.

Závěr knihy „*Wehrmacht. Obrazy nepřítele, vyhlazovací válka a legendy*“ patří vzpomínce na humánní jednání rakouského feldwebela Antona Schmida, který v litevském Vilniusu (Vilně) zachránil na 300 Židů předtím, než byl sám dopaden a popraven. Roku 1967 získal neznámý hrdina Schmid coby první voják wehrmachtu vyznamenání „*Spravedlivý mezi národy*“. Je jen v souladu s výše řečeným, že dobovou německou ani rakouskou společností tato skutečnost nijak nezaujala. Teprve roku 2000 byla po něm pojmenována jistá kasárna.

Wette ale nemluví jen o hrstce lidí, kteří se dokázali vzepřít atmosféře doby. Připomíná také mravní selhání katolických i protestantských církví, s nimiž ostře kontrastují jednoznačné postoje Svědků Jehovových, odmítajících participaci na válce. Tito, stejně jako zběhové, měli jednoho společného jmenovatele, a to i dlouho po válce – tíživé přijetí, ba opovržení německé společnosti.

Přehledně členěná kniha, obsahující bohatý poznámkový aparát a bibliografii, je z hlediska vědeckého i etického značným přínosem. Zodpovídá některé palčivé otázky, jež se promítají do soudobých bezpečnostních otázek, zároveň ale upozorňuje na nové problémy, jejichž plné řešení

leží teprve v budoucím bádání – například proč spojenci nebombardovali cesty do Osvětimi, když o tamějším táboře smrti věděli atd.

Svou pádnou logiku má česká mutace recenzované práce ještě z jednoho specifického důvodu: v domácím prostoru, kde se dokonce svého času mluvilo „o konci českého tisku“, dosud příležitostně „vystrkují růžky“ podivné skupiny, jež jako by usilovaly o přepsání moderních dějin. Objektivní a čtivá kniha Wolframa Wetteho je tudíž hodnotná jak pro odborníka, tak pro laika, který bývá bohužel často vystaven vlivu (občas krajně nezdravých) legend a zjednodušujících popisů.

POZNÁMKY

¹ Války, způsob *existence* srostlý s vysoce organizovanou vražednou agresivitou, svébytnou variantou komunikace s okolím vzešlou z evolučně nejstarších vrstev mozku, nezřídka organizují ty nejlepší dostupné mozky zúčastněných stran.

² Například Německá kancléřka Merkelová navštívila v březnu 2008 stát Izrael a na půdě Knesetu přislíbila (a to v rodné řeči) trvalou pomoc a podporu židovskému státu. Jde bezesporu o druh kompenzace neblahého dědictví třetí říše.

³ Originál „Die Wehrmacht. Feindbilder — Vernichtungskrieg — Legenden“ vyšel ve Frankfurtu nad Mohanem roku 2002.

⁴ Jednalo se o monarchistický vojenský převrat konaný ve dnech 13.–17. 3. 1920.

⁵ Viz s. 56, kde se pojednává o asi nejvýznamnější z nich, Organisation Consul.

⁶ Je zároveň známo, že někteří demobilizovaní vojáci zkoušející štěstí coby vojenští pozorovatelé v cizině, dokonce za mořem (jako třeba Ernest Röhm), tvořili následně základní kádry SA apod.

⁷ „Árijský paragraf“ svazu frontových vojáků Stahlhelm, srovnej se stranou 66 a následující.

⁸ Zkratka pro Oberkommando der Wehrmacht, vrchní velitelství wehrmachtu.

⁹ Do jisté míry se takto splnil sen některých čelných funkcionářů třetí říše o radikální změně spojenečství.

*František BUBLAN**

Received: 30 May 2008

Accepted: 3 June 2008

Published online: 15 June 2008

Available on WWW: www.defenceandstrategy.eu

DOI: doi:10.3849/1802-7199.08.2008.01.128-130

BALABÁN, Miloš, DUCHEK, Jan, STEJSKAL, Libor (eds.). Kapitoly o bezpečnosti. Praha: Karolinum 2007. 430 s. ISBN 978-80-246-1440-3.

Středisko bezpečnostní politiky centra pro sociální a ekonomické strategie Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy vydalo již několik publikací zabývajících se bezpečnostní problematikou. Mají své čtenáře jak mezi odborníky a úředníky státní správy, tak i v řadách laických čtenářů, které tato oblast zajímá. O to více oceňuji pokus o vytvoření komplexního díla, které pojednává o bezpečnosti ČR, dosavadních vládních krocích, úrovni bezpečnostních složek a rozšířeného bezpečnostního systému u nás.

Především si všimněme dvou kapitol, z nichž jedna uvozuje celý dokument a druhá jej ukončuje. Jde o kapitolu BEZPEČNOST – HROZBY – RIZIKA a kapitolu PROGNOZA BEZPEČNOSTNÍ SITUACE VE SVĚTĚ V HORIZONTU ROKU 2020. Tyto kapitoly považuji za klíčové a z hlediska své osoby co by čtenáře za nejzajímavější. Přinášejí zcela nový a zatím málo

* E-mail: bublanf@psp.cz

popisovaný pohled na to, co je to bezpečnost, jak ji máme vnímat, co všechno patří do uvažování o bezpečnosti a koho se dotýká. Tyto kapitoly by měly být preambulí při sestavování priorit činnosti zpravodajských služeb na každý rok včetně jejich rozpočtu, měly by být rozhodující při koncepci činnosti armády, policie a Integrovaného záchranného systému, měly by ovlivnit zaměření ostatních pomocných prvků, jako jsou různé nevládní organizace, jejichž činnost je v rozličných krizových situacích nezastupitelná a stále více potřebná. Tyto dvě kapitoly odbourávají zastaralý pohled na bezpečnost jako výlučnou záležitost ministerstva vnitra, ministerstva obrany, případně dalších bezpečnostních složek. Čtenář začíná vnímat bezpečnost jako otázku dostatku energetických zdrojů, otázku sociální, ekonomickou a, jak je v textu uvedeno, otázku existenciální. Postupnými úvahami a rozšiřováním pohledu se dostáváme ke globální bezpečnosti, která má málo společného s ochranou nějakého území či státu, ale směřuje jasně k ochraně člověka, jeho životních podmínek v domově i zaměstnání, jeho svobodě a růstu, k lepší kvalitě života. V našich podmínkách, kdy ještě stále doznívá pojetí bezpečnosti jako něčeho téměř nepřátelského nebo alespoň nepřijemného a tajuplného, je toto sekularizované pojetí sekuritizace zatím nové, ale stále potřebnější, stejně jako setření hranic mezi vnější a vnitřní bezpečností.

Úvodní kapitola je zakončena pojednáním o hrozbách a rizicích. Když pomínu v bezpečnostních kruzích známou polemiku o vymezení a chápání těchto dvou pojmů, považuji za důležité konstatování, že rizika i hrozby mají svoji vazbu a dnes již velmi rozšířenou dimenzi, kterou musíme opět chápat jako existenciální záležitost.

Vrátím se ještě několika slovy k závěrečné kapitole, tj. k prognóze v horizontu roku 2020. Je to tak široké téma, že by vydalo na celou knihu, a nabízí se využití mnoha pramenů, které se touto otázkou zabývají. Mohu však s klidným svědomím konstatovat, že poměrná stručnost této kapitoly není na škodu, naopak potlačení kvantity umocňuje kvalitu sdělených poznatků a poskytuje ucelenější pohled na věc. I když je kapitola rozdělena na podkapitoly nesoucí názvy důležitých celosvětových hráčů, tedy velmocí a popisu vazeb mezi nimi a možného vývoje v těchto celcích, za důležité pokládám propojení a popis aspektů ekonomiky, energetiky, zásob strategických surovin, zásob vody, klimatických změn a demografického, případně politického vývoje. Rostoucí význam některých regionů a naopak možné problémy jiných vedou k zamyšlení a přehodnocení zaběhnutých klišé o různých částech světa a měly by určovat naši zahraniční a hospodářskou politiku.

Další kapitola se věnuje dosavadní legislativě, tedy části pro čtenáře možná méně atraktivní; nicméně pro subjekty, které se setkávají např. s krizovými případy, je tato část velmi potřebná a její ucelený souhrn dává při rozhodování v různých situacích lepší možnosti rychlého a odpovědného řešení, než je vyhledávání v jednotlivých zákonech a předpisech.

Strategické bezpečnostní dokumenty jsou ještě méně záživné než předchozí kapitola, jejich vývoj jasně naznačuje těžký a obtížný přerod od starého chápání a analyzování bezpečnosti a s ní spojených dokumentů, které jsou většinou tvořeny a schvalovány na Bezpečnostní radě státu. Porovnávací tabulky Bezpečnostní strategie státu od roku 1999 do roku 2003 působí těžkopádně, mohou tak způsobit, že čtenář pouze letmo přehlédně tyto stránky; domnívám se, že autoři chtěli ukázat obtížnost této problematiky a vyzvat k větší provázanosti, pravdivosti a aktuálnosti analýz a představ jednotlivých rezortů, které strategii tvoří.

Bezpečnostní systém ČR popisuje hlavní složky, které tvoří základní pilíře naší bezpečnosti, tak jak ji dosud vnímáme. Je zajímavé, že autoři na mnoha místech celého díla již naznačují, že bezpečnost je daleko širší pojem, než jsme zvyklí vnímat, ale u výčtu a popisu základních pilířů se stále drží zaběhnutého klišé, tj. na prvním místě stojí armáda, následuje policie a zpravodajské služby, teprve v dalších nižších patrech jsou prvky Integrovaného záchranného systému, obecní policie, NGO a další. Pro čtenáře jde však o velmi přehlednou kapitolu, popis jednotlivých složek je užitečný a pro mnohé bude zcela jistě obohacující. V některých subkapitolách jsou naznačeny podněty, které by mohly vést k lepšímu strukturování jednotlivých složek, lepšímu fungování, vymezení jasné působnosti a odpovědnosti. Stejně tak podnět k lepší integraci těch „slabších“ prvků je určitou výzvou pro komplexnější zajišťování a chápání bezpečnosti.

Čtvrtá část tohoto dokumentu pojednává o mezinárodních bezpečnostních organizacích a jejich vztahu k bezpečnosti ČR. Vzhledem k tomu, že jsme zvyklí chápat a vnímat tuto oblast jako málo vztažnou k naší bezpečnosti, a přitom opak je pravdou, zasluhovala by tato kapitola možná trochu živější popis, než je pouhý suchý výčet jednotlivých organizací a jejich charakteristika. Věřím, že by se našlo více barevnějších příkladů mezinárodní spolupráce, jejich významu a dopadu na globální i teritoriální bezpečnost. Popsat vazbu mezi jednotlivými mezinárodními organizacemi je velmi těžké a někdy i nemožné. Mohl by snad pomoci určitý graf či obrázek, který by naznačil strukturu jednotlivých prvků a jejich případné vazby.

Pátá kapitola již byla představena v úvodu, šestá a poslední, uvedená jako příloha, bude jistě dobrým doplňkem pro ty čtenáře, kteří budou mít tento dokument k dispozici jako základní studijní skriptum a budou potřebovat další doplňující informace.

Na závěr mi zbývá poděkovat všem autorům jednotlivých kapitol za jejich přínos pro nové pojetí bezpečnosti, který vychází ze stávajícího stavu našich bezpečnostních složek a nastiňuje nové možnosti a využití této nemalé kapacity k tomu, abychom se nejenom cítili bezpečně, ale také zažívali lepší ochranu naší existence, našich životních plánů a kvality života. Věřím, že si dokument najde své čtenáře a bude nejen žádanou pomůckou, ale také prostředkem obohacení poznání v oblasti bezpečnosti.

*Lubomír LUPTÁK**

Received: 18 May 2008 Accepted: 20 May 2008

Published online: 15 June 2008

Available on WWW: www.defenceandstrategy.eu

DOI: [doi:10.3849/1802-7199.08.2008.01.130-133](https://doi.org/10.3849/1802-7199.08.2008.01.130-133)

TESAŘ, Filip. Etnické konflikty. Praha: Portál 2007. 251 s. ISBN 978-80-7367-097-9.

Titul Filipa Tesaře (na stránkach vydavateľstva Portál a spriaznených distribučných sietí avizovaný vyše roka, pôvodne s inou obálkou) prináša zaujímavú medziodborovú syntézu pohľadov na jedno z ustálených slovných spojení dnešného security-speaku. Etnické konflikty patria do štandardnej výbavy percepcie hrozieb západných štátov, no to zďaleka neznamená, že by existovala konkrétna predstava, čo to presne tie etnické konflikty sú.

Autor zvolil pútavý a čitateľsky dostupný štýl, kniha svojou štruktúrou pripomína učebnicový text. Rozpráva bohatým literárnym jazykom a rytmus textu dopĺňa rozsiahlymi, obvykle na prax alebo históriu zameranými citáciami z bohatého výberu literatúry. Oživenie predstavuje prezentácia výsledkov skúmania „primitívnych“ kultúr ako príkladov dokresľujúcich niektoré opisované javy. Antropologické citačné zázemie autora je vhodne doplnené o autorove skúsenosti z „dlhodobého toulání po Balkáně“ (Tesař, 2007: 13). Štruktúra publikácie jasne deklaruje autorov úmysel interdisciplinárneho spracovania už samotným označením jednotlivých kapitol (biologie, psychologie, geografie a historie, sociologie, antropologie, politologie a ekonomie, filozofie konfliktů). Publikácia je zavŕšená kapitolou venovanou riešeniu konfliktov, ktorá prehľadne sumarizuje známe postupy a završuje hlavnú myšlienku, rezonujúcu v celom texte – kontakt a komunikácia ako cesta k riešeniu (a prevencii) konfliktov.

Aj keď je autorov pokus o komplexný prístup chvályhodný, nemožno sa pri kritickom zhodnotení obsahu jednotlivých kapitol vyhnúť pocitu nevyváženosti v ich spracovaní a celkovej problematike zvoleného delenia pri tematických oblastiach a javoch, o ktorých výklad sa jednotlivé vedné disciplíny delia – čo je pravdepodobne cenou za akýkoľvek pokus o prehľadnú

* E-mail: lubomir.luptak@gmail.com

a systematickú syntézu rôznych prístupov k takému komplexnému fenoménu. Autorova odborná profilácia v oblasti antropológie pravdepodobne predurčila, že kapitola označená ako antropológia konfliktov, kde predstavuje procesy tvorby kolektívnej histórie, je spracovaná najhutnejšie a najkvalitnejšie. Na opačnom póle však stojí kapitola venovaná „filozofii konfliktov“, u ktorej je podstatne nižšia miera vnútornej koherencie a svojím obsahom neukazuje celkom jasný dôvod takéhoto označenia, keďže pojednáva do značnej miery o záležitostiach týkajúcich sa sociálnej psychológie a biológie, doplnených historicko-politologickým exkurzom do obsahu termínov terorizmus a genocída. Vzhľadom na umiestnenie tejto kapitoly ako predposlednej, na konci sledu jednotlivých vedných odborov, to pôsobí, akoby autorovi „došiel dych“ a kapitolu vytvoril zo zvyškového, prípadne „povinného“ (terorizmus, genocída) materiálu. Treba však poznamenať, že obsah, a najmä posledná časť tejto kapitoly, venovaná súvisu medzi genocídou a štátom ako zjednotiteľom (a tvorcom) fyzických a symbolických hraníc s organizáciou spoločenstva, núka nezrovnalosti medzi názvom a zameraním kapitoly prehliadnúť.

Ďalší problém, tiahnući sa celou publikáciou už od samotného názvu, spočíva v termíne „etnický“. Autor v presvedčivo spracovanom teoretickom úvode opisuje problémy sémantického poľa termínu „etnický“ (Tesař, 2007: 15–16) a spriaznených termínov „rasy“ (Tesař, 2007: 33–38) či „národa“ (Tesař, 2007: 51–61) – umiestneného opäť diskutabilne do kapitoly venovanej biológii konfliktov. Pri rozprávaní o rase by sa dalo polemizovať s tvrdením, že „svět islámu je v rasovom ohľadu tolerantnejší“, keďže prvé formy pigmentokracie ako protorasizmu boli realizované práve vo svete islámu (Budil, 2005). S islámom je spojená i ďalšia moja výhrada, týkajúca sa formulácie na s. 99, ktorá hovorí, že islám je na Západe v súčasnosti počítaný medzi hlavné bezpečnostné hrozby. Hoci je dnes nevráživosť voči islámu pomerne bežne vyjadrovaná vo verejnom diskurze, takáto generalizácia nie je najšťastnejšia a nie je našťastie podporená ani definujúcimi strategickými dokumentmi kľúčových západných štátov – islám vo väčšine prípadov nebol úspešne sekuritizovaný. Pri zmienke o legende o Noeových synoch ako biblickom základe pre rasovú teóriu absentuje rozmer historickej menlivosti určenia, ktoré „rasy“ sú vlastne potomkami Šéma, Cháma alebo Jefeta (na „čiernej“ rase sa údel biblického prekliatia otroctvom ustálil až v neskorších dobách) (Budil, 2005). Filip Tesař dôsledne opisuje negatívne či pozitívne konotácie spomínaných termínov, problémy a diskusie o nejasnom vymedzení etnika, etnicity, národa, národnosti či rasy – no pri samotnej definícii termínu pre vlastné použitie (ktoré je príliš široké a zahŕňa prakticky všetky sémantické polia vyššie spomenutých termínov), ako aj pri jeho neskoršom používaní, sa však dôslednosť postupne vytráca v prospech „obľúbeného“ (alebo povinného?) termínu. Hoci jeho úvahy a demonštrácia „problémovosti“ uvedených termínov logicky vedú k ich zanechaniu, nahradeniu alebo ich úzkej funkčnej špecifikácii, bohaté a stále expandujúce sémantické pole termínu „etnický“ sprievádza čitateľa v pohyblivých významoch celou knihou. Samotné vymedzenie „etnika“ ako skupiny „u níž sdílená kultura a sdílené představy o vlastní minulosti vytvořily pocit vzájemné solidarity“, ktorá je odlišená od iných „podobných skupin jménem“ a spojením s „určitým územím“ (Tesař, 2007: 38) vytvára mohutný presah do sémantického poľa pojmu „národ“ a kategória sa stáva konfúznou. Zo samotného textu pritom plynie, že by bolo vhodné pri pohľade na pojmy „etnický“/„etnikum“ prijať voľnejšie a pritom zároveň uchopiteľnejšie definície poletujúce v diskurze, zamerané na variabilitu kultúrnej súdržnosti a vnútroskupinovú solidaritu (napr. Allport, 2004: 25–26), alebo na relačný a situačný charakter etnicity (Eriksen, 2007:105). Etnické a etnicita, „lidový model“ a „sémantický bastard“ (Hirt, 2007), sa postupne stále viac prelievajú s národným, rasovým, dokonca aj triednym a táto nejasnosť zastiera niektoré zaujímavé body textu. V istom momente akoby sa autor sám musel zastaviť predtým, než označí všetky historické konflikty za etnické (Tesař, 2007: 106) a sám tak spochybňuje relevanciu tohto termínu pre kategorizáciu konfliktov. To mu však nebráni v tom, aby sa zaoberal, podľa môjho názoru nesprávnou a anachronickou aplikáciou moderných rámcov a kategórií na stredoveké (husitské vojny) a staroveké (Sumer, staroveký Egypt) dejiny (Tesař, 2007: 104, 105, 106, 110)¹. U dejín konštruovaných zo žalostného nedostatku prameňov, zato však nadbytku ideálov a potreby koreňov, je viac než otázne, či môžeme hovoriť o zdieľanej kultúre či spoločných

predstavách o vlastnej minulosti. Meno (zachované alebo udelené) a (otázne) zdieľané územie zatieňujú iné charakteristiky, ktoré mohli mať vplyv na prípadný konflikt. Konštrukcia sociálnej reality obyvateľov mŕtvych miest, skôr než by dokumentovala „odvekosť“ etnického konfliktu v zmysle konfliktu kultúrne, historicky a územne vymedzených identít, tak odráža primordialistickú a esencialistickú snahu po „kontinuite“ a stáva sa súčasťou reality makrohistorika. „Skrytou časťou kultúrneho ledovce“ (Jakoubek, 2004: 31) prostredníctvom zlomkov materiálnej kultúry a písomných prameňov jednoducho skúmať nie je možné a je nesprávne ju podvedome skladať zo skrytých častí ľadovcov našich. Bohužiaľ sa však autor nepúšťa do detailnejšieho skúmania vzťahu organizačných potrieb moderného/postmoderného štátu a vedy a konštrukcie etnických/národných identít, ktoré by mohlo osvetliť práve vyššie uvedené kontroverzie.

Rozsiahlu literatúru k jednotlivým kapitolám by v niektorých oblastiach nezaškodilo oživiť. V pasáži o bezpečnostnej dileme (Tesař, 2007: 87–91) chýba spracovanie diel Roberta Jervisa (1976) a najmä pohľad Paula Roeya (1996, 1999) na bezpečnostnú dilemu pri strete identít, ktoré by možno skombinovali autorove scenáre konfliktu iným spôsobom. V častiach venovaných evolučnému základu konfliktu či etnocentrizmu (napr. Tesař, 2007: 47, 68–69, 197–198) absentuje kritika lovecko-zberačských adaptačných teórií evolučnej psychológie, ktorú prezentuje veľmi zrozumiteľne napr. James Waller (2002). Medzi teóriami vysvetľujúcimi vznik masového násillia (napr. Tesař, 2007: 82–91) absentuje teória „difficult life conditions“ Ervina Stauba (1989). Pri konštrukcii sociálnych identít (Tesař, 2007: 66–68) absentujú rozmery ich situačnej hierarchie, recipročného charakteru a tvorby sociálnych identít jedinca, ktoré by mohli model interakcie ingroup-outgroup dynamizovať.

Celkovo je však publikácia *Etnické konflikty* od Filipa Tesařa, bez ohľadu na vyššie uvedené výhrady, veľkým prínosom. Poskytuje okrem zaujímavého pokusu o interdisciplinárnu syntézu aj prehľad zdrojov k spracovávanej problematike a v neposlednom rade – s reliabilným a inšpiratívnym prístupom k riešeniu a prevencii konfliktov.

POZNÁMKY

¹ Hoci, podľa komunikácie s autorom, tu mohol byť problém v interpretácii jeho textu, ktorý sa v konečnom dôsledku môže obrátiť na pozitívum v rozvinutí osvetľujúceho dialógu.

LITERATURA

- [1] ALLPORT, Gordon W. *O povaze předsudků*. Praha: Prostor, 2004. 574 s. ISBN 8072601253.
- [2] BUDIL, Ivo T. Zrození moderní rasové teorie: Život a dílo Victora Courteta. In MALINA, Jaroslav. *Panorama biologické a sociokulturní antropologie*. Brno: Nakladatelství a vydavatelství Nauma, 2005. 166 s. ISBN 8086258602.
- [3] ERIKSEN, Thomas, Hylland. *Antropologie multikulturních společností. Rozumět identitě*. Praha: Triton, 2007. 268 s. ISBN 9788072549252.
- [4] HIRT, Tomáš. Přehled nejasností spjatých s konceptem etnicity v perspektivě post-barthovských přístupů. *AntropoWebzin* [online]. 2007, roč. 3, č. 2–3 [cit. 2008-05-18]. ISSN 1801-8807. Dostupný z WWW: <<http://antropologie.zcu.cz/index.php?clanek=831&static=webzin&webzin=912>>.
- [5] JAKOUBEK, Marek. *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*. Praha: BMSS-Start, Socioklub, 2004. 317 s. ISBN 8086140210.

- [6] JERVIS, Robert. *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton: Princeton UP, 1976. 464 s. ISBN 0691100497.
- [7] ROE, Paul. The Intrastate Security Dilemma: Ethnic Conflict as a 'Tragedy'?. *Journal of Peace Research* [online]. 1999, Vol. 36, No. 2, s. 183–202, [cit. 2008-05-11]. Dostupný z WWW: <http://links.jstor.org/sici?sici=0022-3433%28199903%2936%3A2%3C183%3ATISDEC%3E2.0.CO%3B2-B>. ISSN 1460-3578.
- [8] ROE, Paul. The Societal Security Dilemma [online]. *Copenhagen Peace Research Institute Working Paper*, 1996 [cit. 2006-06-25]. Dostupný z WWW: <http://www.ciaonet.org/wps/rop01/>.
- [9] STAUB, Ervin. *The Roots of Evil. The Origins of Genocide and Other Group Violence*. New York: Cambridge UP, 1989. 336 s. ISBN 0521422140.
- [10] TESAŘ, Filip. *Etnické konflikty*. Praha: Portál, 2007. 251 s. ISBN 978-80-7367-097-9.
- [11] WALLER, James. *Becoming Evil. How Ordinary People Commit Genocide and Mass Killing*. New York: Oxford UP, 2002. 316 s. ISBN 0195148681.

Miroslav MAREŠ*

Received: 7 May 2008 Accepted: 9 May 2008

Published online: 15 June 2008

Available on WWW: www.defenceandstrategy.eu

DOI: doi:10.3849/1802-7199.08.2008.01.133-134

ŘEHÁK, David, FOLTIN, Pavel, STOJAR, Richard. Vybrané aspekty soudobého terorismu. Praha: Ministerstvo obrany – Agentura vojenských informací a služeb 2008. 143 stran. ISBN 978-80-7278-443-1.

Terorismus je závažnou bezpečnostní hrozbou současnosti a jeho výzkum prochází konjunkturálním obdobím, k čemuž přispěly především události z 11. září 2001 a následné dění, označované často jako „válka proti terorismu“. O terorismu existuje celá řada specializovaných publikací, zaměřených na jeho jednotlivé aspekty. Jiná díla usilují o souhrnné a přehledné uchopení a představení tohoto fenoménu v celé jeho šíři.

Do druhé kategorie spadá i nová kniha od kolektivu autorů z Univerzity obrany v Brně, kterou vydalo Ministerstvo obrany – Agentura vojenských informací a služeb. Publikace představuje úvodní vhled do složité problematiky a je třeba ji vnímat především jako informační pomůcku pro osoby, které se o terorismus zajímají v rámci svého širěji zaměřeného působení v bezpečnostním sektoru. Nepřináší zásadní nové teoretické či faktografické poznatky, v českém vojenském prostředí je však přínosným počinem pro primární odborné seznámení s problematikou terorismu.

Je rozčleněna do tří logicky strukturovaných základních oddílů. První nese název „Fundamenty terorismu“ a autoři se v něm zabývají vymezením terorismu (což je klíčovým a dodnes nedeřešeným problémem) a historickým vývojem terorismu, přičemž zvolili rozdělení do pěti etap (historická etapa do konce 17. století, nacionalistická etapa, od počátku 18. století až do roku 1913, etapa války 1914–1945, etapa studené války 1946–1989 a etapa studeného míru 1990 až po současnost).

Toto rozdělení je zajímavé, protože terorismus je charakterizován na základě širších společensko-politických trendů, nikoliv na základě vývoje terorismu samotného. Na druhou stranu

* E-mail: mmares@fss.muni.cz

je však otázkou, zda vyhlášení „války s terorismem“ po 11. září 2001 neznamena novou etapu i z širšího hlediska, ne jen dílčí přelom v etapě „studeného míru“.

Druhý oddíl je věnován procesu realizace terorismu. Jednotlivé kapitoly se věnují teroristickým skupinám (podnětná jsou zde prezentovaná schémata vytvořená autory), typologii terorismu (autoři preferují kritérium teroristické motivace), způsobům realizace terorismu, prostředkům (formám) realizace terorismu a dopadům terorismu (zajímavě rozdělují dopady na státní struktury, ekonomiku, lidskou psychiku, infrastrukturu a životní prostředí).

Závěrečný třetí oddíl se zabývá bojem proti terorismu. Začíná analýzou boje státních složek proti terorismu (myšleno na úrovni národního státu), pokračuje mezinárodní spoluprací v boji proti terorismu (zde však opomíjí některé mimoevropské regionální organizace, pro něž je boj proti terorismu důležitou prioritou) a končí představením některých nástrojů boje proti terorismu. Tato kapitola je velmi stručná, stejně jako závěr publikace.

Na publikaci lze ocenit zmíněnou snahu o logickou strukturovanost, s čímž souvisí i úsilí autorů prezentovat vlastní přehledná schémata vázaná na fenomén terorismu. Autorům se podařilo shrnout důležité problémy a jejich publikace umožní základní orientaci v problematice. Užitečné jsou i grafy, tabulky, přílohy a seznam literatury, který však neobsahuje některé důležité zahraniční tituly z poslední doby (např. *Understanding Terrorism* od Guse Martina nebo *Inside Terrorism* od Bruce Hoffmana).

Vzhledem k tomu, že publikace byla napsána kolektivem autorů z Univerzity obrany a vydána v AVISu, je s podivem, že je v ní věnována poměrně malá pozornost vojenským aspektům terorismu a boje proti němu. Podrobnější rozbor by si ve vojenském prostředí zasloužil i složitý fenomén „války s terorismem“.

Celkově je však možné novou publikaci uvítat jako užitečnou pomůcku pro pedagogickou činnost a jako důkaz přínosné vědecké prezentace aktuálního problému pro širší odbornou veřejnost v České republice. Lze doufat, že přispěje k dalším diskusím o pojetí výzkumu terorismu v českém prostředí, na jehož dalším směřování se mohou všichni tři autoři nové knihy významně podílet.
